

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.3

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/26>

Бондар І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Снідевич О.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕТИКИ ОРАТОРА-АДВОКАТА

Статтю присвячено проблемним аспектам взаємозв'язку етики та ораторського мистецтва у професійній діяльності адвоката. Визначено, що вдосконалення ораторської майстерності адвоката забезпечує його переконливість та вплив на аудиторію, однак порушення етики стає на заваді ефективної комунікації.

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів дотримання адвокатської етики, її роль у комунікації та вплив на ефективність спілкування. Методологічною основою дослідження є компаративістський, діалектичний, системно-структурний, нормативно-логічний методи пізнання.

Констатовано, що основою ораторського мистецтва є публічна промова, однак ораторську майстерність адвоката не варто зводити лише до виступу у суді. Практичне застосування навичок оратора можливе не тільки у публічних виступах, але й для ведення бесід, переговорів, дебатів, дискусій, спорів, спілкування при здійсненні професійної діяльності та поза нею.

Установлено, що передача інформації здійснюється за допомогою вербальних та невербальних засобів, тому важливим є не тільки те, що говорить адвокат, але й те як він це робить, тобто невербальний компонент. Відповідно порушенням адвокатської етики може бути не тільки словесне наповнення спілкування, але й поведінка адвоката, його тональність, жести, міміка тощо.

Проаналізовано взаємозв'язок вербальної та невербальної комунікації. Уточнено, що порушення невербальної системи має оцінюватися у комплексі із вербальною складовою, оскільки, в протилежному випадку може бути неправильно інтерпретована.

Визначено, що конструктивний діалог має базуватися на етичних засадах та відображатися у вербальній та невербальній системах комунікації. Саме від комунікативної культури залежить ефективна співпраця для відправлення правосуддя. Некоректні висловлювання, зневажливе ставлення, підвищений тон, агресивна поведінка підривають довіру не тільки до конкретної особи, а до організації яку він уособлює та правничої професії в цілому.

Ключові слова: адвокат, суд, правосуддя, професійна етика, ораторське мистецтво, адвокатська етика.

Постановка проблеми. Адвокат має не тільки бути фахівцем в галузі права, але й володіти ораторською майстерністю. Ораторські якості потрібні як для виступів у суді чи інших публічних майданчиках, так і для того, щоб просто бути почутим, донести до слухачів необхідну інформацію. Ораторська майстерність адвоката забезпечує його переконливість при взаємодії з різними суб'єктами. Вдала взаємодія з аудиторією допомагає адвокату досягнути поставленої мети – вплинути на слухачів.

Перед адвокатом щодня постає багато завдань, для вирішення яких йому потрібен цілий спектр навичок різностороннього характеру. Володіння словом – є обов'язковим для адвоката. Аудиторія завжди слідкує за тим, що адвокат говорить та як він це робить, а тому невід'ємною складовою будь-якої комунікації є дотримання етики спілкування. В цьому контексті потребує з'ясування впливу використаних засобів комунікації на дотримання адвокатом етики при спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемні аспекти дотримання адвокатської етики розглядалися в багатьох працях вітчизняних науковців як М. І. Бажанов, Н. М. Бакаянова, Т. О. Барабаш, А. М. Бірюкова, Й. Л. Бронз, Т. Б. Вільчик та інші. В свою чергу, особливості вербальної та невербальної комунікації досліджували Ковалинська І. В., Савенкова Л. О., аспекти застосування невербальної комунікації в судовому виступі адвоката аналізувала Сковронська І. Ю. Проте подальшого дослідження потребують окремі аспекти дотримання адвокатської етики при комунікації з різними суб'єктами у професійній діяльності та поза нею.

Отже, **метою статті** є висвітлення проблемних аспектів дотримання адвокатської етики, її роль у комунікації та вплив на ефективність спілкування. Дослідження проводилося з використанням компаративістського методу, діалектичного, системно-структурного, нормативно-логічного методів наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що адвокатура та ораторство завжди перебували у тісному взаємозв'язку. Роль ораторської майстерності в діяльності адвоката важко переоцінити. Адвокат має не тільки донести до слухачів певну інформацію, а й досягнути певної мети промови: довести правоту своєї позиції, акцентувати увагу на певних аспектах, переконати тощо. Оратор – той, хто володіє мистецтвом виголошування промов; промовець, ритор, красномовець, трибун [1]. Метою ораторської майстерності – є вплив на слухачів.

У Правилах адвокатської етики [2] (ст. 11) визначено, що зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва. Таким чином, ораторське мистецтво адвоката є необхідною складовою адвокатської діяльності.

Звісно основою ораторського мистецтва є публічна промова, однак ораторську майстерність адвоката не варто зводити лише до виступу у суді. Практичне застосування навичок оратора можливе не тільки у публічних виступах, але й для ведення бесід, переговорів, дебатів, дискусій, спорів, спілкування при здійсненні професійної діяльності та поза нею. Співпраця адвоката з різними людьми вимагає від нього набуття та вдосконалення умінь та навичок у сфері комунікації.

Основною метою ораторської промови є здійснення комунікативної функції. Як зазначають М. П. Требін, Г. П. Клімова: комунікативна функція реалізується через встановлення, утримання та закріплення контакту між оратором і аудиторією завдяки звуковому та візуальному каналам [3].

Передача інформації, при здійсненні комунікативної функції, здійснюється за допомогою двох систем – вербальної та невербальної, які дуже тісно пов'язані між собою.

Згідно сучасних досліджень, 55% інформації сприймається через вираз обличчя, пози і жести, а 38% – через інтонації та модуляції голосу. Звідси витікає, що тільки 7% залишається на долю слів, які реципієнт сприймає, коли ми розмовляємо [4]. Вербальний ресурс вважається основним для передачі інформації, однак її розуміння та засвоєння здійснюється саме за допомогою невербальних знаків. До вербальної комунікації відносять передачу інформації за допомогою слів як в усній, так і письмовій формі. Необхідними умовами є грамотність, логічність викладення, структура тощо. А рівень володіння мовою свідчить про професіоналізм адвоката.

Однак для ефективного сприйняття інформації має бути зрозумілою всім учасникам комунікації. Як зазначає Олена Кібенко – суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду: «Викладення документа простою мовою означає, що слова, структура тексту та дизайн документа є настільки простими й зрозумілими, що читач легко знаходить ту інформацію, яка йому потрібна, розуміє те, що написано, і може користуватися цією інформацією (без консультацій з фахівцем у галузі права)» [5].

Проста мова полягає не тільки у спрощенні та скороченні речень, але й адаптації змісту промови чи тексту для сприйняття інформації не юридично обізнаними особами. Складний текст (промова) не тільки є важкими для сприйняття, але є не переконливими та перестають виконувати функцію передачі інформації.

В епоху стрімкого розвитку соціальних мереж короткі та змістовні тексти переважають над довгими та громіздкими. Віртуальне спілкування теж є неодмінною складовою адвокатської діяльності.

Однак важливим є не тільки зміст промови, а невербальні сигнали оратора. Невербальні засоби спілкування поділяються на: оптико-кінетичні, паралінгвістичні, екстралінгвістичні, просторово-часові й тактильні [6]. До оптико-кінетич-

ної системи відносять жести, міміку, пантоміміку; до паралінгвістичної системи відносять якість голосу, його діапазон, тональність; екстралінгвістична система включає покашлювання, сміх, темп мовлення; просторово-часові засоби стосуються закономірностей організації спілкування в просторі й часі; тактильна система стосується дотиків, потискання, тощо. Система невербальних засобів має велике значення для ефективності спілкування та впливу на слухачів.

Адвокати займають особливу роль в суспільстві, через це до них пред'являються підвищені вимоги та вимагаються високі моральні якості. Тому виступи адвокатів, особливо публічні, оцінює велике коло осіб. І через таку оцінку сприймають адвокатуру в цілому. Предметом оцінки не обов'язково буде зміст промови, а те як поводить себе адвокат під час виступу, дотримання ним етичних стандартів, виразність промови, інтонація тощо.

Складаючи присягу адвокат зобов'язується дотримуватися правил адвокатської етики. Одним із професійних обов'язків адвоката є дотримання присяги адвоката України та правил адвокатської етики під час здійснення адвокатської діяльності (статті 11, 21 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [7].

Отже, Правила адвокатської етики [2] мають не тільки знати, але й дотримуватися всі адвокати, в тому числі під час комунікації.

Відповідно до ст. 12 Правил адвокатської етики [2] адвокат всією своєю діяльністю повинен стверджувати повагу до адвокатської професії у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших. В свою чергу ст. 45 наголошує на культурі поведінки у відносинах з іншими учасниками судового провадження та зобов'язує адвоката бути стриманим, коректним, тактовним, реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом.

Однак порушення вищезазначених засад стає частою підставою скарг учасників процесу на поведінку адвокатів. Відповідно до Узагальнення практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів [8], судді є одними з найбільш активних заявників, що через неналежну процесуальну поведінку адвокатів звертаються до КДКА. Однією із причин таких звернень є образливі висловлювання адвокатів.

Як вже зазначалося вище передача інформації здійснюється за допомогою вербальних та невер-

бальних засобів, тому важливим є не тільки те, що говорить адвокат, але й те як він це робить, тобто невербальний компонент. Відповідно порушенням адвокатської етики може бути не тільки словесне наповнення спілкування, але й поведінка адвоката, його тональність, жести, міміка тощо.

Порушення адвокатом вербальної складової спілкування – це образливі слова, нецензурні та некоректні висловлювання, нетактовність з його боку, тощо. Як приклад можна навести Рішення «№ І-011/2020 Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури [9] про порушення адвокатом Правил адвокатської етики, а саме, використання при спілкуванні з працівницею суду слів, що загалом та зокрема є грубими, зверхніми, принизливими, образливими та нетактовними.

Паравербальні засоби спілкування, що пов'язані зі звуковим забарвленням промови (гучність, інтонація, тембр тощо) та використовуються адвокатом у професійній діяльності, теж можуть свідчити про порушення культури поведінки. Зокрема, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури визначено як неетичну поведінку адвоката, котрий під час спілкування з людиною похилого віку, дозволив собі кричати на нього під час спілкування, зухвало звертаючись до нього на «ти», а коли він попросив не кричати на нього бо він переніс інфаркт, адвокат прокричав йому у відповідь: «ти заробиш новий інфаркт!» [10].

Загалом, аналізуючи практику, можуть бути порушені будь-які невербальні засоби комунікації: нецензурні жести, шарпання за одяг, викрикування, перебивання, коментування, агресивна поведінка, зовнішній вигляд тощо.

Невербальна система знаків може змінити зміст висловлювання, таким чином, що однаковий вислів виголошений різним тоном, мімікою тощо, може сприйматися по-різному. Саме за допомогою невербальної системи передається ставлення до партнера по спілкуванню. Однак, як зазначає Ковалинська І. В. [3, С.16]: «Невербальні засоби комунікації, як правило, не можуть самостійно передавати точного значення (за виключенням деяких жестів). Зазвичай вони виявляються так або інакше скоординованими між собою та словесним текстом». Тому порушення невербальної системи має оцінюватися у комплексі із вербальною складовою, оскільки, в протилежному випадку може бути неправильно інтерпретована.

Можна погодитися зі Сковронською І. Ю., що невербальні засоби спілкування та особливості їх використання адвокатом – це чинники, творчі

індивідуального стилю судового захисника, власне, це ті якості, які допомагають йому в процесі визнання його як особливого оратора, не схожого на інших [11]. Комунікативна етика відображає моральність адвоката та набуває важливого значення в професійній діяльності. Досягнення мети ораторського мистецтва можливе через поєднання вербальних та невербальних засобів та етичних засад.

Культури поведінки мають дотримуватися не лише адвокати, але інші представники правничої професії. Саме тому у п. 10 Висновку № 12 (2009) [12] Консультативної ради європейських суддів визначено, що для належного здійснення правосуддя важливим є дотримання загальноприйнятих правових принципів та етичних цінностей усіма фахівцями, залученими до судового процесу. Висновок № 16 (2013) Консультативної Ради Європейських Суддів [13] виокремлює дві сфери відносин між суддями та адвокатами: перша група – ті, що походять від процесуальних принципів і правил у кожній країні і які прямо впливають на ефективність та якість судочинства; друга група – ті, що випливають з професійної поведінки цих професій, де є потреба у взаємній повазі до обов'язків один одного та в конструктивному діалозі.

У рішенні «Rogalski v. Poland» Суд повторює, що особливий статус адвокатів, у свою чергу, надає їм центральне місце у відправленні правосуддя як посередникам між громадськістю та судами. Така позиція пояснює звичайні обмеження на поведінку членів адвокатури. Зважаючи

на ключову роль адвокатів у цій сфері, законно очікувати, що вони сприятимуть належному здійсненню правосуддя і, таким чином, підтримуватимуть довіру громадськості до нього (see «Schöpfer v. Switzerland», judgment of 20 May 1998, п.п. 1052-1053, п.п. 29-30, with further references; «Schmidt v. Austria», № 513/05, п. 42, 17 July 2008, with further references) [14].

Конструктивний діалог має базуватися на етичних засадах та відображатися у вербальній та невербальній системах комунікації. Саме від комунікативної культури залежить ефективна співпраця для відправлення правосуддя. Некооректні висловлювання, зневажливе ставлення, підвищений тон, агресивна поведінка підривають довіру не тільки до конкретної особи, а до організації яку він уособлює та правничої професії в цілому.

Висновки. Підсумовуючи, варто підкреслити, що ораторська майстерність є запорукою ефективності діяльності адвоката. Кожен адвокат може стати гарним оратором працюючи над вдосконаленням власних навичок. Як вербальна, так і невербальна комунікація є важливими елементами діяльності адвоката. Опанування та керування цими компонентами є необхідною передумовою покращення комунікації та вдосконалення ораторської майстерності адвоката. Важливим і необхідним для оратора є мовленнєва культура та дотримання засад етики. Адвокат порушуючи етичні аспекти комунікації може спотворити уяву про адвокатуру України в цілому, що вплине на престиж адвокатської професії в очах суспільства.

Список літератури:

1. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EE%F0%E0%F2%EE%F0> (дата звернення 10.06.2023).
2. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року «09» червня 2017 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення 21.06.2023).
3. Ораторське мистецтво: підручник / М.П. Требін, Г.П. Клімова, Н.П. Осипова та ін.; за ред. М.П. Требіна, Г.П. Клімової. Х.: Право, 2013. С.42-43.
4. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. – К.: Вид-во «Освіта України», 2014. С.14.
5. Проста мова юридичних документів – що це і навіщо? *Юридична газета online*. 31 серпня 2020. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/prosta-mova-yuridichnih-dokumentiv--shcho-ce-i-navishcho.html> (дата звернення 15.06.2023).
6. Психологія спілкування: Навч. посіб. за заг. ред. Л.О. Савенкової. – К.: КНЕУ, 2015. С.76.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 21.06.2023).
8. Узагальнення практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів. Затверджено Рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-005/2021 від 27.05.2021. URL: <https://vkdko.org/15918-2/> (дата звернення 18.06.2023).
9. Рішення «№ I-011/2020 Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 31 січня 2020 року за скаргою адвоката на рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Львівської області № 11/

П/2-2019 від 22.11.2019 про притягнення його до дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатської діяльності строком на один рік. URL: <https://vkdka.org/rishennya-i-0112020-u-spravi-za-skargoyu-advokata-na-rishennya-kvalifikatsijno-distiplinaranoi-komisiji-advokaturi-lvivskoj-oblasti-11ii2-2019-vid-22-11-2019-roku-pro-prityagnennya-jogo-do-di/> (дата звернення 18.06.2023).

10. Рішення ВКДК № IV-012/2023 від 28.04.2023 року за скаргою на рішення дисциплінарної комісії адвокатури Тернопільської області № 104 від 29.12.2022 року про закриття дисциплінарної справи відносно адвоката. URL: <https://vkdka.org/rishennya-vkdka-iv-012-2023-vid-28-04-2023-roku-za-skargoyu-na-rishennya-distiplinaranoi-palati-kvalifikatsijno-distiplinaranoi-komisiji-advokaturi-ternopilskoj-oblasti-104-vid-29-12-2022-roku/> (дата звернення 19.06.2023).

11. Сковронською І.Ю. Застосування невербальної комунікації в судовому виступі адвоката. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2020. С. 6-9.

12. Висновок № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів та Висновок № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві. 8 грудня 2009. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-12-2009-on-the-relations-between-judges-and-prosecutors-in-/16806a1fbd> (дата звернення 19.06.2023).

13. Висновок № 16 (2013) Консультативної Ради Європейських Суддів (КРЄС) Про відносини між суддями та адвокатами, прийнятий на 14-му пленарному засіданні КРЄС (м. Страсбург, 13-15 листопада 2013 р.) URL: <https://rm.coe.int/-16-2013-/1680792011> (дата звернення 20.06.2023).

14. «Rogalski v. Poland», application № 5420/16, judgment 23.03.2023 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-223656> (дата звернення 20.06.2023).

Bondar I.V., Snidevych O.S. CERTAIN ASPECTS OF ETHICS OF ORATOR-ADVOCATE

The article addresses problematic aspects of correlation between ethics and oratory in professional activities of an advocate. It is defined that improvement of oratorical skill of advocate ensure his persuasiveness and influence on an audience, however a violation of ethics becomes a nuisance to effective communication.

The article is aimed at highlighting problematic aspects of abidance by advocacy ethics, its role in communication and influence on effective communication. The methodological basis of the research is comparative, dialectical, systemic-structural, normative and logical scientific research methods.

It is stated that a basis of oratory is a public speech, however oratorical skill of the advocate should not be reduced only to the speech in the court. The practical application of oratorical skills is possible not only in public performances, but also in conversations, negotiations, debate, discussions, disputes, communication while performing professional activities or beyond it.

It is established that transmission of information is carried out using verbal and non-verbal means, therefore important is not only what advocate says, but also how he does it, in other words non-verbal component. Accordingly, a violation of advocacy ethics may be not only verbal content of communication, but also advocate's behaviour, his tonality, gestures, facial expressions etc.

Corelation between verbal and non-verbal communication is analysed. It is specified that the violence of non-verbal system should be evaluated in combination with verbal element, because otherwise it can be misinterpreted.

It is defined that a constructive dialogue should be based on ethical foundations and should be reflected on verbal and non-verbal systems of communication. Effective cooperation to execute justice depends precisely on communicative culture. Incorrect expressions, dismissive attitude, heightened tone, aggressive behaviour undermine trust not only to exact person, but also to organisation which the person represents and to legal profession in general.

Key words: advocate, court, justice, professional ethics, oratory, advocacy ethics.